

Kramerius 5

Digitální knihovna

Podmínky využití

Knihovna AV ČR poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké a studijní účely a pouze pro osobní potřebu uživatelů. Část dokumentů Digitální knihovny AV ČR podléhá autorským právům. Využitím digitální knihovny a vygenerování kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálů z digitální knihovny není možné bez případného písemného svolení Knihovny AV ČR.

Hlavní název: **Český lid**

Vydáváno v letech: **1892, 1957**

Číslo ročníků: **XLIV, 6**

Číslo výtisků: **XLIV, 6**

Datum vydání čísla: **1957**

Stránky: **241, 242, 243, 244, 245, 246, 247**

ETHNOGRAFICKÉ ZVLÁŠTNOSTI VE ZPŮSOBU ŽIVOTA
A KULTUŘE VOLYŇSKÝCH ČECHŮ

IVA HEROLDOVÁ

V.

Rozvoj činnosti českých čtenářských, pěveckých, tělocvičných a divadelních spolků na Volyni, předpokládá už určitou hospodářskou a společenskou konsolidovanost české národnostní menšiny. Byl spojen s uvědomělou tendencí doplnit to, co česká škola na Volyni nestačila dát a čemu bránily vlny rusisace a polonisace — masově šířit českou národní kulturu, udržovat českou řeč a podporovat vědomí sounáležitosti k českému národu.¹

Předchůdcem organizovaných českých čtenářských a pěveckých spolků na Volyni byly rodinné a přátelské besedy Čechů pravidelně konané při různých pracovních a slavnostních příležitostech, při dračkách a přástkách, stejně jako o masopustu a posvícení. Společné schůzky byly nejen místem, kde zaznívala česká píseň a kde v pohádkách, pověstech a vyprávěních oživovaly vzpomínky na vlast — byly i místem, kde se s oblibou četly české knihy. Českých knih bylo spočátku mezi přistěhovalci málo a proto se čítávalo nahlas. Četli se spisovatelé nejnárodnější. Ti, z jejichž řádek bylo možno se dočíst o slavné minulosti českého národa, jako Jirásek a Třebízský, ti, jejichž knihy

svým líčením života vesnice a přírody přibližovaly vystěhovalcům jejich bývalý domov jako Němcová, Krásnohorská, Světlá, Baar, Holeček a ti z básníků, jejichž verše zaznívaly tónem nejlidovějším a mateřštinou nejevroucnější jako Havlíček a Erben. Tito spisovatelé zůstali jejich nejmilejšími až do poslední doby. Jejich knihy se dědily z generace na generaci stejně jako se ústní tradicí udržovaly a tradovaly české lidové pohádky, pověsti a písně.

O kolportáž českého tisku, dováženého z Čech, starali se spočátku překupníci, kteří zprostředkovávali, pokud se týče nákupu knih a časopisů, styk mezi přistěhovalci a starou vlastí. Tito podomní obchodníci buď přiváželi knihy a časopisy už předem objednané („vypisovali jsme knihy z Čech“),² nebo nabízeli novinky, které nechali nejdříve zájemci a jeho rodině přečíst. Ta podle toho zda našla v knížce zalíbení nebo ne si ji koupila nebo ji vrátila zpátky kupci. J. Vokáč z Meclova vzpomíná na dva talkovéto obchodníky z Moldavy (okr. Žitomír), kteří chodili po českých vesnicích na Volyni a roznášeli noviny a knihy k prodeji (Bachtík Lavrin a Tůma, který obstarával

¹ Zrekapitulujeme si s některými doplňky co víme o českém školství na Volyni, aby nám tak spíše vynikl význam buditecké činnosti těchto spolků:

Ačkoliv snahou organizátorů vystěhovalců na Volyň bylo co nejdříve zřídit na Volyni české školy, což bylo dáno krátce po příjezdu prvních vystěhovalců zřízením 3 samostatných volostí a úředním povolením škol s českým vyučovacím jazykem (první české školy zřízeny v Hlinsku, Buděraži, Mirohošti a Kupičově v r. 1870), přece trvalo dlouhou dobu než se ve většině obcí učilo česky. Starost o hospodářské zabezpečení v prvních letech po příjezdu nechávala v některých obcích stranou otázku školství a vzdělání, k čemuž přispíval i nedostatek kvalifikovaných učitelů. Tak máme na př. z té doby zprávy ze vsi České Noviny, kde byli čeští vystěhovalci znepokojeni, že jejich děti neumějí číst a psát. („Mládež se ženila a vdávala negramotná.“) Nejnmutnějším předmětem čtení, psaní a počítání se zde začalo učit soukromě až v r. 1877. A teprve v r. 1883 dostaly České Noviny učitele s potřebným vzděláním.

První české školy, které byly spočátku soukromé, neměly v tomto prvním období, jak jsme se už zmínili, kvalifikované učitelské síly ani vlastní budovy. Učilo se soukromě po chalupách. „Ve většině obcí vyučují češtině staří výměnkáři nebo „písmáci“, chodí od domu k domu a za levný peníz učí dorůstající pokolení. V jedné české osadě působí již přes 30 let chromý „kantor“. Chodí každodenně v zimě, v létě blátem, nepohodou od jednoho konce vesnice k druhému a rozsévá své skromné vědomosti.“ (Pro české školy české učitele, Čechoslovan, roč. I, r. 1911, str. 17.)

Ke stavbě samostatných českých škol na Volyni dochází ve většině obcí až těsně před 1. světovou válkou (kdy nastává určité uvolnění násilné rusisace) a krátce po ní. Nesmíme zapomenout totiž, že v r. 1891 dochází k poruštění českých škol a tím k celkovému zhoršení stavu českého školství na Voly-

ni. Jan Auerhan označuje při své návštěvě Volyně v l. 1910—1911 stav školství za špatný a uvádí, že počet negramotných za tu dobu vzrostl. V zápise z veřejné schůze Českého spolku ve Zdobunově konané dne 29. října 1917 můžeme číst toto: „Pan Vízek připomíná, že při obchůzce na tuto schůzi pravil jemu jistý krajan, že všemožně bude školu podporovat, aby mezi námi nebylo negramotných, jak sám jest. Trpce musí při tom vydělávat chléb. Čest tomuto muži!“ (Archiv Krajského musea v Teplících-Lázních, sign. III/14-56.)

Můžeme říci, že stavba českých škol na Volyni po 1. světové válce, stávala se vysloveně „národní“ záležitostí českých vystěhovalců. Přispělo k tomu nemalou měrou hospodářské postavení českých přistěhovalců, které právě v této době dosáhlo maxima. U zámožných českých rolníků na Volyni vyvíjí se snaha dát nějakým způsobem najevo svou mohoucnost a současně splnit svou vlasteneckou povinnost. Nastává období výstavby českých škol a národních domů svépomocí českých obyvatel vesnice. (Den dokončení stavby školy stává se v mnohých obcích významným dnem v historii vesnice — viz Vilémovka, posvícení — ČL, r. 1957, str. 198.)

Rozvoj českého školství na Volyni a výstavba nových školních budov po 1. světové válce byly však v brzkou omezovaly polonisační (hovoříme o polské části Volyně), k níž sáhlo polské úřady krátce po r. 1920. Nastalo zavírání českých škol. Teprve zásluhou Československé matice školské, založené v r. 1923 v Lucku, byly v českých vesnicích zřizovány t. zv. matiční školy. Přestože činnost matičních škol byla polskými úřady neustále omezovala, udržely se matiční školy v polské části Volyně místy až do poslední doby (míněn r. 1938—9). Tam, kde nebylo povoleno zřídit vlastní české školy, bylo zásluhou Matice povoleno zavést při polských sedmitřídních školách vyučování češtině 1—2 hod. týdně.

především nákup Havlíčkových spisů).³ Mnoho českých rodin na Volyni vybudovalo si tak pěkné knihovničky, v nichž několik desítek svazků knížek českých autorů nebylo vzácností.⁴ Vedle již jmenovaných autorů (a braku, který sem byl dovážen, na př. knihy Zahradníka-Brodského), mohli jsme v nich najít i díla dalších významných českých spisovatelů a básníků jako Hálek, Vrchlického a Březiny.⁵ Thematicky, jak už sám výběr nasvědčuje a jak jsme už ukázali, byla v oblibě vedle historických románů Jiráskových a Třebízského především díla z vesnického prostředí.⁶ Kromě nich těšily se zvláštnímu zájmu mezi Volyňskými Čechy romány a povídky líčící život vystěhovaleckých rodin v cizině a jejich stesk po vlasti. Z novin a časopisů odebíraly se Pražské noviny, Národní Listy, Venkov, Národní politika, Besedy lidu, Niva, Milotický hospodář, Zpravodaj a jiné.⁷

Prostředí, ve kterém Češi na Volyni žili, nemělo vliv jen negativní (máme-li na mysli národnostní asimilaci). Styk s ruským, ukrajinským a polským národem kulturně obohatil způsob života Volyňských Čechů a rozšířil jejich duševní obzor. S kladnými vlivy jinonárodnými jsme se mohli setkat i pokud šlo o výběr knih. S českými klasiky téměř rovnocenně stály v knihovničkách Volyňských Čechů i díla klasiků ruské, ukrajinské a polské literatury jako Tolstého, Gogola, Turgeněva, Čechova, Lermontova, Ševčenka, Mickiewicze a dalších.⁸

Vedle knihoven soukromých existovaly v českých obcích na Volyni veřejné lidové knihovny, zřizované při školách nebo čtenářských spolcích. K první vlně zakládání knihoven a spolků došlo už před r. 1891 (doba, kdy hovoříme o zesílení národnostního útlaku, kdy byly v některých českých obcích na Volyni založeny první čtenářské spolky), na př. v Kva-

silově byla založena Čtenářská beseda v r. 1889.⁹ Druhá vlna nastala těsně před 1. světovou válkou a souvisela s rozmachem českého školství a vůbec českého národnostního vzruchu na Volyni v té době.¹⁰ Třetí období bylo spojeno se založením Matice školské v r. 1923. Zaslouhou Matice byl dosažen pravidelnější styk s vlastí pokud šlo o dovoz knih a výstavbu kulturních zařízení (národních domů a spolkových místností).¹¹ Matice měla zařízenou i svou vlastní putovní knihovnu, která zajížděla jedenkrát do roka do českých vesnic na Volyni a půjčovala knihy s roční půjčovnou lhůtou.¹²

Významnou úlohu v rozvoji společenského a kulturního života Čechů na Volyni sehrály hasičské spolky, které byly v téměř každé české vesnici.¹³ Dokud nebyla založena Matice, soustředily hasičské spolky kolem sebe většinu organizované kulturní činnosti vesnice. Měly i své čtenářské spolky (pořádaly besedy s knihami), své pěvecké a divadelní kroužky, měly své hudby (zpravidla dechovky) a každým rokem pořádaly mezi sebou soutěže o nejlepší kulturní činnost. Máme zprávy, že na újezdních slavnostech ve Vladimíru Volyňském umísťovaly se české hasičské soubory vždy na místech nejčestnějších, většinou prvních.¹⁴

Zmínkou o hasičských spolcích dostáváme se k ochotnickému divadlu a jeho vlivu na společenský život Čechů na Volyni. Lásku k divadlu přinesli si čeští vystěhovaleci s sebou ze staré vlasti a spolu s ní i starou tradici českého ochotnictví. Umění jedno z nejlidovějších a nejnárodnějších šířilo českou kulturu a českou řeč po Ukrajině. Pomáhalo nejen osvětově a vlastenecky, ale i materiálně. Pomáhalo získávat peníze na stavbu škol a jejich vybavení nejnepříhodnějším zařízením.¹⁵ Téměř každá větší česká vesnice měla svou vlastní divadelní scénu, kolem níž se

Jedna česká píseň složená na Volyni, zachovává nám vzpomínku na zakládání škol Maticí:

Na ruské volině
mnoho čechu žije,
přijeli ze vlasti
ze slavné čechieje...
I tvořili molici (matici)
s ní stavěli školy
by v nich česke děti
česke se učili...

Viz Nahodil—Scheufler, Zpráva o ethnografickém výzkumu na Horšovotýnsku u českých přesídlenců z Volyně, ČE, 1954, č. 1, str. 93.)

Použito výpovědi pamětníků, žijících na Horšovotýnsku a těchto prací: J. Auerhan, Čechové v gubernii volyňské, Praha 1913; Čechoslovan, r. 1911; Popisy českých osad na Volyni, Kupičov—Věrná stráž r. 1951; J. Folprecht, Volynští krajané, Praha 1947.

² V. Kreibich a J. Vokáč, Meclov — okr. Horšovský Týn.

³ Tento Tůma prodával také po českých rodinách obrazy Žižky, Komenského a Husa. Visely téměř v každé české chalupě na Volyni.

⁴ „Já sám mám soukromou knihovnu o více než 100 svazcích“, Jaroslav Hajný, Velké Dorohostaje, Čechoslovan, r. 1911, str. 162.

⁵ V. Kreibich, J. Vokáč, M. Červenková—Meclov. Okruh oblíbených českých autorů nepřekročil rámec spisovatelů druhé pol. 19. stol. Neustále žádání („vypisování“) titíž: Němcová, Havlíček, Erben, Světlá atd. S moderními českými autory XX. stol. jsme se u nich nesetkali.

⁶ Celkem výběr obdobný, jaký jsme mohli zastihnout v té době na vesnici v Čechách (Baar, Němcová, Jirásek), ačkoli v můžeme říci, že se na Volyni četlo více, že kniha zde nebyla takovou vzácností jako mnohde v chalupě českého rolníka v Čechách. Bylo to proto, že česká kniha byla Volyňským Čechům jedním z prostředků boje proti asimilaci. Proto zde bylo i více času na četbu knih, která se stala uvědomělou záležitostí a vyplňovala volný čas besed stejně jako činnost čtenářských spolků.

⁷ J. Hajný, Velké Dorohostaje, Čechoslovan r. 1911, str. 162. Jan Šrajtz, Mirohošť (Vol. gub.), Čechoslovan r. 1911, str. 165. Naši pozornosti zasluhuje i český tisk vydávaný v Rusku a Polsku, výhradně určený pro skupiny Čechů žijících v těchto krajích. Jeho úkolem bylo informovat české vystěhovalce v rodném jazyce kromě běžných politických událostí především o poměrech v carském Rusku a panském Polsku (z posic buržoasně nacionalistických) a o hospodářských a kulturních poměrech jednotlivých českých skupin osídlenců a stmelovat tyto skupiny žijící roztroušeně na rozsáhlém teritoriu carského Ruska a Polska. Pro informaci uvádíme ty noviny a časopisy, v nichž najdeme k Volyni nejvíce materiálu: Českoruské Listy (měsíčník vyd. 1906), Ruský Čech (r. 1906), Čechoslovan (1911), Hlas Volyně (vydávaný Maticí školskou pro polskou část Volyně po 1. sv. válce).

⁸ „V zimě při dračkách se hojně čítávaly knihy. Nejčastěji Němcová, Baar, Jirásek, Březina, Erben, Hálek, Havlíček, Krásnohorská, Třebízský, Vrchlický, Zahradník-Brodský, Čechov, Ševčenko, Turgeněv, Gogol, Ibsen, Lermontov, Tolstoj, Verne, Mickiewicz.“ Popisy českých osad na Volyni, Noviny České, Věrná stráž 1. 9. 1950, str. 6.

⁹ Toman Josef, Popis české obce Kvasilova na Volyni, Věrná stráž 11. února 1949.

¹⁰ Auerhan J., Čechové v gubernii volyňské, Praha 1913. (Auerhan po své návštěvě Volyně zde přímo hovoří o znovuzakládání lidových knihoven.)

„Máme knihovnu, v níž je platících členů 25. Odebírají se Niva, Besedy lidu, Pozdrav ze staré vlasti, Národní Listy, Venkov, Národní Politika, Dobrá kopa, Pražské noviny, Čechoslovan a některé ruské“, Jan Šrajtz, Mirohošť (vol. gub.), Čechoslovan r. 1911, str. 165.

¹¹ Matice se starala o stavbu národních domů v Hlinsku, Zdobunově, Moskovštině, Lucku, Ulbárově, Libánovce a Kvasilově. (Šil V. Něco k historii České Volyně, Věrná stráž 23. 3. 1948, str. 5.)

¹² J. Vokáč, Meclov, okr. Horšovský Týn.

¹³ Jejich důležitost a významné postavení bylo dáno, jak už jsme se zmínili ve III. pokračování naší studie častými

vytvářel soubor ochotníků. Ochotnické scény vznikaly při hasičských spolcích, školách, Sokolu i při jednotlivých církvích.¹⁶ Zprvu se hrávalo na provisorních jevištích, později stály už samostatné divadelní sály. J. Auerhan při své návštěvě Volyně (1910—1911) nenavštívil sice žádné divadelní představení, ale poznamenává, že „viděl pěkné divadelní sály v Kvasilově a Hulčici“ a že se „ochotnické divadlo hraje v poměrně velkém počtu osad.“¹⁷ Činnost některých českých divadelních spolků na Volyni vytvořila si svou dlouholetou práci vlastní tradicí. V Českých Novinách začalo se hrát divadlo už r. 1883 a divadelní spolek zde působil až do r. 1947, t. zn. až do doby zpětného návratu do vlasti.¹⁸ Z nejznámějších her hraných ochotnickými scénami na Volyni uvádíme Kříž u potoka Karolíny Světlé, Maryšu bratří Mrštíků, Jiráskovu Vojnarku a Na statku a v chaloupce od Vítězslava Háška. Kromě těchto hodnotných her zaplavovala ochotnická jeviště řada šlágrů a operet.¹⁹ Avšak kladná stránka činnosti těchto ochotnických scén převažovala nad touto negativní stránkou, již jsme se nevyhnuli ani v ochotnickém divadle v Čechách za 1. republiky — natož na Volyni, kde nedostupnost českých dramát ztěžovala výběr. Zde už jenom česká řeč přednášená z jeviště — tato formální stránka dramatu — byla dostatečnou devisou pro zaručený úspěch u obecnictva.

* * *

„Češi jdou ve své hudebnosti tak daleko, že i při mláčením hrají“, říkalo místní obyvatelstvo na Volyni, když pozorovalo české rolníky při mláčení cepy. Ze slov je více než patrné, že hudebnost Čechů byla na Ukrajině známá a že si s ní ani čeští vystěhovalci na Volyni nezadali. A opravdu — zpívalo se a hrálo při každé příležitosti. Vždyť ne jinak by se mohlo stát, že i nejmladší generace Čechů vyrostlá na Volyni zná základní český písňový repertoár. „Písňe byly stejně jako tady. Kolikrát ženský zanotují nějakou písničku při práci na poli, já ji znám a přidám se k nim — ženský se diví, odkud ji umím. Skoro na vlas stejně jsou jako ty, co jsme zpívali na Volyni.“²⁰

Zpívalo se a hrálo při dračkách, při tancovačce, o posvícení, zpívalo se i po skončení divadelního představení dříve než se obecnictvo rozešlo do svých do-

požárů dřevěných stavení i celých vesnic, k nimž docházelo na Volyni velmi často, protože většina vesnických budov byla dřevěná a mnohá do poslední doby krytá došky.

14 V. Kreibich, Meclov, okr. Horšovský Týn.

15 „Správě Svazu Česko-slovenských spolků na Rusi, Kiev:

Poplašnými zprávami vzniklými před 1½ měsícem byl úplně ochromen náš spolkový život a zdálo se, že mladá naše organizace musí zaniknout; nyní se poměry trochu lepší a činnost spolková se začíná probouzet.

Hlavní oporou našeho spolkového života jest divadlo, které bylo i dosud jest hlavním zdrojem příjmů k udržení nyní zařizované české školy a které si zároveň vytknulo za úkol podporovat z výtěžku invalidní fond českého vojska. . . Zdobunovo 22. VIII. 1917.“ Archiv Krajského musea v Teplicích Lázních, sign. III/14-92.

16 Tak na př. sdružení katolické mládeže v Kupičově vyvíjelo bohatou divadelní činnost. Kromě jiných méně hodnotných her měli v repertoáru Kříž u potoka od Karolíny Světlé a Maryšu od bratří Mrštíků.

17 J. Auerhan, Čechové v gubernii volyňské, Praha 1913.

18 Popisy českých osad na Volyni — Noviny České, Věrná stráž 1. 9. 1950.

19 „Přišla do rozumu“, Kandidát ženitby“, „U bílého koníčka“.

20 M. Červenková, Meclov, okr. Horšovský Týn.

21 M. Červenková, dtto.

movů.²¹ Pěvecké kroužky a hudby tvořily se stejně jako ochotnická divadla při hasičských spolcích, při škole, Sokolu i při církevních sborech.²² Písňe se uchovávaly ústním tradováním od generace starší, opisováním rukopisných zpěvníků (které najdeme v rodině každého Volyňského Čecha) a učily se písňe nové z tištěných zpěvníků dovážených z Čech. (Mezi nejrozšířenější patřil Štorchův zpěvník lidových a vlasteneckých písňi.)

Repertoár písňi Volyňských Čechů nezůstal však prost vlivu jinonárodního prostředí. Rozšířil se o řadu písňi ukrajinských, polských a sovětských, které si Volyňští Češi přivezli s sebou zpátky do vlasti a jimiž dnes obohacují kulturu v novoosídlenecském pohraničí.²³ Vnímavě se zaposlouchali především do táhlých písňi ukrajinských, z nichž jako by na nás dýchala krása širokých stepí Ukrajiny, která se jim stala druhým domovem. Volyňští Češi rádi zpívají tyto písňe. Je to zvláštnost, kterou ve společenském životě novoosídlenecského pohraničí vynikají nad okolí a již upoutávají (projevuje se v nich jejich dnešní etnografická specifika); v úzkém kruhu rodinném jsou jim pak tyto písňe milou vzpomínkou na rodnou vesnici na Volyni (většina reemigrantů se už na Volyni narodila), která jim přes jejich touhu po vlasti, vštěpovanou rodiči a prarodiči přirostla k srdci a stala se jejich druhým domovem.²⁴

Zvláštní naší pozornosti zasluhuje obsahová stránka českých písňi zpívaných na Volyni. Jaké písňe zpívali čeští vystěhovalci nejraději (kromě základního repertoáru), jaká tématika se v jejich nově skládaných písňích objevuje nejčastěji? Tuto otázku si klademe záměrně, protože souvisí s něčím, co bychom neradi pomínuli, a co patří stejnou měrou do historie Volyňských Čechů a do jejich specifiky jako ostatní etnografické zvláštnosti.

Je to představa Volyňských Čechů o vlasti, jak si ji na Volyni utvořili, jak jí žili po celá dlouhá léta, představa vytvořená dlouholetou odloučeností od vlasti a znásobená touhou po návratu. To nám vysvětlí i ono velké množství vlasteneckých písňi v jejich zpěvnících, proto i převažující vlastenecká nota v nově vzniklých písňích.

22 Vilémovka měla dobrý pěvecký sbor, který vedl místní učitel. Tento sbor se umístil velmi dobře na okresní olympiádě pořádané r. 1940 sovětskými orgány. (Popisy českých obcí, Vilémovka, Věrná stráž 6. 1. 1950, str. 6.)

Českobratrská církev v Michajlovce měla svůj vlastní pěvecký sbor a svou vlastní dechovou kapelu; katolická mládež v Kupičově měla svou hudbu atd.

Kapely byly v každé české vesnici. Byly to většinou dechovky, z nichž některé byly založeny ještě v Čechách a přenesly svou tradici bez přerušení i na Volyn. Tak o dorohostajské kapele, složené asi z 10—12 hudebníků je známo, že byla založena r. 1856 Fr. Hajným ve Cmelíně (Plzeňsko). Vystěhováním několika členů této kapely v čele s kapelníkem Hajným r. 1870 na Volyn přenesla se její činnost do Velkých Dorohostajů, kde o ní máme zprávy ještě z prvních let našeho století.

(J. Hajný, Velké Dorohostaje, Čechoslovan r. 1911.)

23 V ukrajinském prostředí přejali Volyňští Češi i schopnost zpívat otevřenými hlasy, které jsou právě pro ukrajinské písňe charakteristické. I jejich samozřejmost zpívat vícehlasně (i čtyřhlasně), neškolená schopnost vžitá v ukrajinském prostředí na Volyni, udivuje a pomáhá volyňským reemigrantům vyniknout v novém prostředí po stránce muzikální.

Z Volyně si přivezli reemigranti i velkou zálibu v harmoniky, kytary, mandoliny, na které dovedou dobře hrát i ženy. Řada písňi zapsaná při našem výzkumu byla zpívána při těchto hudebních nástrojích.

Odchod za prací do neobydlených pustých končin Ukrajiny, do stepí s dosud neobdělávanou panenskou půdou, zanechal v českých vystěhovalcích vzpomínku na rodnou ves v Čechách s obdělávanými lány polí a alejemi ovocných stromů. Tato nedávná žitá skutečnost ostře kontrastovala s tím, do čeho čeští vystěhovalci na Volyni přišli, s tím — jak museli začínat. A trvalo několik let, jak víme, než obdělávanou půdu zúrodnili a kraj zabydleli. Ale přes veškeré bohatství, které jim půda slibovala a pak i dala, byla to pro první vystěhovalce cizí země, s cizí řečí (i když slovanskou), s obyčejí a zvyklostmi, jimž těžko přivykali. První generace vystěhovalců-pionýrů odešla na Volyni ještě příliš tkvěla svými kořeny v půdě své vlasti. Však se také o této generaci vystěhovalců hovoří jako o „vlastenecké“. Za těžkých let hospodaření na panenské půdě vytvořila se z jejich vzpomínek zidealizovaná představa vlasti. Česká země přestala být v jejich vzpomínkách zemí hladu, bídy, země, která je nedovedla uživit a dát jim práci, ale ze všech vzpomínek zůstal nekončící krásný obraz vlasti, prost všeho rmutu a tíhy života, kterou zde prožívali. Obraz tak krásný, že se vymykal skutečnosti. Tato zidealizovaná představa vlasti byla pak předávána i dalším generacím, které se už na Volyni narodily a našly zde svůj domov (který tvořili rodiče, příbuzní, známí a celé prostředí vesnice, v níž žili a pracovali) a jež ve vlasti nikdy nebyly.²⁴ Všimněme si jakou představou žili příslušníci této generace, kteří představu vlasti neměli živěnu ze svých vlastních skutečných vzpomínek, ale z vyprávění a tím dvojnásob zidealizovanou: „Česká země byla v našich představách něco legendárního, dokonalého, nesouměřitelného s ničím na světě. Všechno co bylo z Čech bylo nejlepší, stroje odsud dovážené byly nejlepší na světě. Ani Praha nebyla ve skuteč-

nosti tak krásná, když jsme do ní v r. 1947 přijeli, jako v našem snu a na obrazech (= barvotiscích), dovážených z Čech. My jsme si představovali Československo jako pohádku. A jako pohádka začínal i náš příjezd do vlasti... Když jsme přešli hranice ke Karpatům, byly hory zasněžené a ozclacené sluncem, to byla skutečná pohádka (na Volyni neznali hory)!

Představa vlasti nebyla živěna jen vzpomínkami a vyprávěním. Přestože nejmladší generace vyrostlá na Volyni nikdy ve vlasti nebyla,²⁷ českou zemi znala. Více než v českých zemích bylo dbáno totiž v českých rodinách na Volyni na výchovu dětí ve vlasteneckém duchu. Česká krajina, příroda nabývaly u Volyňských Čechů konkrétní podoby četbou historických a beletristických knih, líčících krásu české země, její lid, mravy a zvyklosti. Zvláště byla při výchově zdůrazňována a vštěpována do mysli mladých lidí slavná minulost českého národa a osudy národních velikánů Husa, Žižky a Komenského. O jejich obrazech, které visívaly v rodině každého Volyňského Čecha jsme se zmínili na jiném místě. Vlasteneckým duchem byly proniknuty všechny slavnostní pořady,²⁸ pořádané českou menšinou na Volyni, dokonce i taneční zábavy. Milým svědectvím toho je nám taneční pořádek z r. 1912, který se nám dostal do rukou při studiu archivu Volyňských Čechů v Krajském muzeu v Teplicích. Pěkně vázaná knížka s pořadem jednotlivých tanců (polonéza, valčík, polka, beseda, krakowjak, strašák, sousedská) uvádí taneční zábavu se slovy: „Kdo hodně tancuje, muzice platí, přijmou ho do nebe andělé svatý“, jež protikladně kontrastují s obrazovou přílohou, již tvoří několik pohlednic vložených do tanečního pořádku: portrét J. A. Komenského, Komenský se loučí s vlastí r. 1624, J. A. Komenský před učenou komisí r. 1645, Komenský jako stařec píše ve vyhnan-

²⁴ Báseň J. Pospíšila, Volyňského Čecha z Hlinska, dnes žijícího v Ostromeči na Horšovotýnsku — dobře vyjadřuje tento rozpor domova (rodné vesnice na Volyni) a vlasti:

Vesničko moje na Volyni,
tak tichá, skromná ve své krásě,
když sady tvoje stříbří jíní,
i máj když z květů usmívá se.
Vzpomínka útěchou mně byla
— když sám jsem zůstal v cizí zemi —
na tebe, vesničko má milá,
nejdražší vísko mezi všemi!
I dnes, když domov svůj jsem našel
po létech bouří, trmácení,
na Volyni vrací se zase
tak často vzpomínky mé v snění...
Zda ještě bílé domky svítí
skrz zeleň zahrad? Nad potokem
zda rozkvétá na lukách kvítí
s příchodem vesny každým rokem?
Zda zlatý lán pšeničných polí
objímá jako kdysi, tebe,
zda stejně krásné, nad topoly
se klene ukrajinské nebe?...
Tvůj obraz tolik blízký, známý,
mi zmizel v nedozírné dálně
a často, věř mi, připadá mi,
že tomu je už dávno, dávno,
kdy naposledy tiché „sbohem“
jsem šeptal chvějícím rtoma
a sám šel světem se svým bolem
své štěstí s tebou nechal doma...
Dnes v nový domov, ve vlast starou
když vracíme se, tvoje děti,
poslední pozdrav nad dálavou
k tobě, vesničko moje letí.
Vlast česká domovem nám bude
za širé lány Ukrajiny,
mně vzpomínka však navždy vzbude
na tebe, vísko na Volyni.

²⁵ Část Volyňských Čechů dostala se k návštěvě vlasti účastí na všesokolských sletech.

²⁷ Viz pozn. č. 25.

²⁸ 6. července bývaly na Volyni konány vzpomínkové slavnosti na M. J. Husa.

²⁹ Archiv Volyňských Čechů, Krajské museum v Teplicích, sign. III/14-125.

Ač musím bydlet v cizím kraji
bratrským a slovanským
cítíl bych se jako v ráji
gdybych mohl bydlet v kraji svým.
Tým krajem nyní je vlast má drahá
Ta milá moje česká země,
ve středu které stojí Praha,
která je zemi té sídlem.
I já bych prahnul v té Praze bydlet
by moct vždy slyšet drahou českou řeč.
I stále hleděd na historii zbytky
kterých má hodně Praha, ale málo svět.
O jak bych chtěl jsem v Čechách pracovat
pro národ pro svou drahou vlast.
I svoji matce vlasti darovati
Svoj život na oltář.

³⁰ Národnostní archiv NRČ, fond Z 1653, Státní ústřední archiv.

³¹ Uvádíme na ukázkou 2 z nich tak jak jsme je zapsali ze zpěvníku i z přímého podání vypravěče:

1. Bílá hora ta je našich bratří krví zbrocená
tam Čechové zradou padli, síla jejich zlomená,
kde se naši praotcové věrně bojovali
s cepy taky palicemi do boje se vrhali.
Kalich jim napraporoval,
Žižka se hrdě usmíval,
tenkrát byla slavná česká země,
Čech byla všady vítězem.

ství svá díla.²⁹ Jiným zajímavým dokladem výchovy ve vlasteneckém duchu je báseň mladého chlapce vyrůstajícího na Volyni, který rukou neumělou a slovy někdy ne příliš obratnými vyjádřil to vlastenecké citění, jímž žila tehdy mladá generace Volyňských Čechů. (Uvádíme v plném znění, jak jsme ji našli v národnostním archivu NŘČ, uloženém ve Státním ústředním archivu.)

Báseň 16letého Alexandra Krejčího (Krejczy) z Rowno Wolynskiego: Touha Volyňského Čecha po Vlasti.³⁰

Co cítíme a co nás strhne přečteme-li si tyto verše? Cítíme, že musíme věřit tomuto vlasteneckému citu, i když neumeleckou formou vyjádřenému. Víme, že autorovi šlo o něco více než jenom napsat báseň. Vlastenectví, které z nich zaznívá, má jakousi formu našich obrozeneckých písní a básní. Takovou jakou měla i valná většina vlasteneckých písní zpívaných tak hojně Volyňskými Čechy. I obsahem se jim tato báseň podobá. Mívaly většinou také elegický ráz a jejich obsahem bývala slavná minulost českého národa, hrdinné boje Čechů za svobodu. Z některých z nich zaznívala v závěru pevná víra v budoucnost, že se znovu vrátí slavné dny českého národa v nových bojích a vítězstvích.³¹

Vlastenecký ráz má, jak jsme se už zmínili, i velká část písní složených vystěhovalci na Volyni. Cenu mají především historickou, neboť jsou důležitým dokladem k historii Volyňských Čechů, zachycující nám jednotlivé etapy jejich vystěhovaleckého života na Volyni a spolu s nimi i různé vývojové stupně projevu jejich národního vědomí. Nejstarší písně, jejichž vznik spadá krátce po příchodu vystěhovalců na Volyn,

Od té doby jsme nešťastní
a ubozí Čechové
když jsme dosti vytrpěli
přijdou nám lepší dnové.
Jenž až nám vzejde svoboda
blaho celého národa
pak budeme ve svornosti žít
a v Čechách se dobře mít.

Zpíval O. Červenka 93letý Volyňský Čech ze Srb na Hrošovotýnsku. Jeden z mála prvních vystěhovalců na Volyn, který reemigroval v r. 1947 zpátky do vlasti.)

Uvedené sloky jsou z písně „Tam pod těmi Krkonoši“ (Nápek vlastence), tiskem J. Spurného v Praze, nákl. J. Rohlíčka ze Semil. Píseň asi z 60. let min. st. viz Karbusický—Pletka, Dělnické písně, v tisku.

2. Hde že mám pevně pluh svůj zasaditi,
hde že mám první brázdou vyorat
rok si mám loňský letos nahraditi,
bože můj bože, rač mi požehnat.
Na hrobech bratrů mám sdělávat role
a jich ze spánku znepokojovat
proč zrovna já mám mít zde svoje pole
nemohu jim pole zachovat.
Mnohý kdos' spící neublížil komu
zde na poli tom život dokonal
nenavrátil se k svým milujícím domů
zde ho tak záhy osud pochoval.
Odpusťte mně, že já zde na tomto poli
musím nad vámi chleba dobývat,
to moje srdce přeúkrutně bolí
bude vás každoročně žehnat.

Pročež vám přeji do věčnosti
zde na poli tom spánku svatého,
snad aspoň tam se najde milosti
pokoje vám u Boha věčného.

ВЪ ВОСКРЕСЕНЬЕ 18 ІЮНЯ 1917 Г.

Кружкомъ **ЧЕШСКИХЪ ЛЮБИТЕЛЕЙ** г. Здолбуново
въ помѣщеніи совѣта солдатскихъ депутатовъ
поставлено будетъ на чешскомъ языкѣ

ВЪ БОГАТОМЪ ХОЗЯЙСТВѢ И ВЪ ХИЗИНѢ НА СТАТКУ А В СЧАЛОУРСѢ

Картина изъ сельской жизни въ 4 А. По текстѣ В. Галана соч. Л. Моравскъ.

Во время антрактовъ и послѣ спектакля играть будетъ

ОРКЕСТРЪ МУЗЫКИ

ПОСЛѢ СПЕКТАКЛЯ

ТАНЦЫ

Цѣны мѣстамъ отъ 3-хъ руб. до 1 руб.

Билеты продаются заблаговременно въ магазинѣ А. Кхола а въ день представ-
ленія въ кассѣ отъ 7 ч. веч.

ПЛАНЪ ТИПОГРАФИИ БИРЖА

НАЧАЛО ВЪ 8 Ч. ВЕЧ.

Реставрировала В. Бржезна

Plakát oznamující divadelní představení
ve Zdobunově z roku 1917

(Zpíval O. Červenka, Srby, okr. Horšovský Týn.) Autorem písně „Píseň rolníka po bitvě u Hradce Králové“, k níž jsou sloky, je Fr. Hais, srv. faksimilie V. Karbusický, Naše dělnická píseň, Praha 1953, obr. 134.

32 Poslyšte bratří
rozmilí Češi
když já si vzpomenu
na český časý

Když jsme Čechové
do Ruska přijeli,
tak jsme si majetky
pod vrby skládali

Ženský seděly
s dětma plakaly,
mužský vokoło nich,
ty je těšili

Neplačte ženský,
nepuďem zpátky
postavíme sobě
v Rusku komnatky

Až nám pánbů
urodí na morkách,
budete choditi
ženský v kloboukách.

(Viz Nahodil-Scheufler, Zpráva o ethnografickém výzkumu na Horšovotýnsku u přesídlenců z Volyně, ČE II, 1954, 1, str. 91).

33 Jsme švarni mladenci
a dívky z Volyně
rodiče na klíně
zde vychovály nas

mají tématiku vystěhovaleckou, jak nám to ukazuje na př. píseň „Poslyšte bratři, rozmilí Čechové“.³² Z pozdější doby je řada písní hovořících už o usazenosti českých rolníků, o jejich postavení a cítíme z nich stoupající národní sebevědomí.³³

Část těchto písní zachycuje i vystěhovaleckou vlnu po 1. světové válce z Volyně do Ameriky, kam se část rodin Volyňských Čechů vystěhovala z důvodů náboženských, hospodářských i národnostních.³⁴

Zvláště zajímavá je však skupina písní z doby poslední, t. zn. písní z období 2. světové války. V nich vlastenecká nota zaznívá nejsilněji a bojově. Pozornosti zasluhuje i melodická stránka některých z nich. Písně nově skládané na Volyni byly totiž většinou nové jen textem, melodii přejímali převážně z písní starších už dříve známých a zpívaných (českých, ruských, ukrajinských). Tak na př. byla mezi Volyňskými Čechy za druhé světové války velmi rozšířena píseň „Povstaňte bratři Čechové, vlastní naši ku zbraním“,³⁵ která za melodii užila známou ruskou revoluční píseň „Smělo tovaryšči v nogu“! Svým bojovným rytmem a melodií odpovídala jedinečně burcujícímu textu písně. Tato píseň už nás uvádí do bojových, válečných písní Volyňských Čechů, jichž najdeme v jejich zpěvnicích mnoho. Uvádíme dvě z nich jako příklad:

1. Ty naše kasárny z drobného kamení
plne jsou ojačku, plne jsou ojačku,
jsou plne ojačku tych Volinskych chlapcu.

Ty Volinske chlapci kulomet pucujou
aby se jim blyskal, aby se jim blyskal
aby se jim blyskal až pomaširujou.

Až pomaširujou třista mil za Dunaj
Nic tam neuhlidaš, nic tam neuhlidaš,
nic tam neuhlidaš jen ten slovenský kraj.

V tom slovenskem kraji krve pod kolena
nejeden zavola, nejeden zaplače
nejeden zavola, ach matičko moje.

Ach matičko moje z pod te černe zemi
gdybyste věděla, gdybyste věděla
gdybyste věděla jak hlavěnka boli.

Gdyž sme rano vstali kavu fasovali
naše kulometry, naše kulometry
naše kulometry jak muzika hrali.

Kulometry hrali děla bubnovali
našim nepřátelům hlavy utínali.

A mi po těch hlavach kupředu pujdeme
by nepřítel věděl, by nepřítel věděl
by nepřítel věděl jak mi bojujeme.

(Zpívala Junková, zapsal Scheufler-Vančík)

2. Tam na Slovensku v horach Karpatech
Strch se tam boj převeliki
Tam bojovali sami Volinacy
matki nad nimi zaplakali.

Rodiče drahy jak ste mně mněli
jak ste mně těžko vichovali
když mam pracovat o vas se starat
na vojnu ste mně povolali.

Tatiček stary stale sy myslí
o sveho syna zdali žije
marně tatičku marně spominaš
tvuj syn už davno v hrobě hnije.

Matička stará stale si misle
na sveho synečka zdali žije
marně spominaš
tvůj syn už dávno v hrobě hnlje.

Milenko draha jak jsme se mněli
jak jsme se věrně mylovali.
Tam na Slovensku v horach Karpatech
miláčka tveho pochovali.

Tam na Slovensku v horach Karpatech
hroby jsou hluboko vikopany
Tam spočívaji naše Volinacy
matky nad nimi zaplakali.³⁶

* * *

Druhou světovou válkou a rokem 1947 (reemigrace) končí historie Volyňských Čechů jako národnostní menšiny,³⁷ jejíž materiální podmínky způsobu života byly po třičtvrtě století určovány ekonomicko-společenskými poměry jinonárodního prostředí, jež ovlivnilo i jejich společenský život, materiální a duchovní kulturu. Rokem 1947 přestávají být Volyňští Češi národnostní menšinou a stávají se nedílnou součástí českého národa a jejich způsob života a kultura jsou nadále určovány ekonomicko-společenským a historickým vývojem českých zemí.

Návratem do vlasti byl zastaven proces asimilace, jemuž čeští vystěhovaleci na Volyni podléhali, a působení cizích etnických vlivů. V novém prostředí není podmínek pro jejich udržování. Řada z nich ztratila

33 Zde drahý tatiček
učil nas práci ctit
s robotou statečnou
po česku zápolit

Zde český učitel
učil nas Boha znat
narod svůj českou řeč
horoucně milovat

Zde česka písnička
nam matka zpívala
když nás co robotka
v kolebce libala

Zde česká babička
hyčkala mazlička
a děda dělával
pro něho konička.

Zde česká kapela
hrala nam zvesela
a křepčí bujaře
ta mladež zvesela

Hoši jak jedle jsou
divky jak ružičky
dokola vesničky
zní jejich písničky

A to naš domov jest
vždy niska ves
v ni žije pracuje
naš česky narod dnes

A pro ten narod naš
pro naše vesničky
my mladi věnujme
sve síly všecičky . . .

Pracujme pro svůj rod
všichni jak naleži
své síly soustředme
ve švarních mladeži, . . .

Abychom hrdě pak
povznesti mohli vsvět
Jsme mladež z Volyně
menšiny české květ!

(Ze zpěvníku D. Junkové. Zapsal Scheufler.)

svou funkci (zvyky, jazykové znalosti, užívání určitých druhů náradí vhodných pro stepní půdu Ukrajiny). Pokud se některé z nich ještě udržují, ať z důvodů rodinných (konservativnost — pravoslaví) nebo čistě praktických (jídelniček), společenských (upoutávají ostatní okolí na př. v písních, zvycích — svatba) — budou ještě působit po určitou dobu a odlišovat tak „ethnograficky“ Volyňské Čechy od ostatních skupin osidlenců.

* * *

³⁴ Šedesát let ušlo, šedesát let tomu,
co se hrstka Čechů vypravilo z domu,

Do daleke rusi z české domoviny
jela hrstka Čechu hledat kousek hlíny.

na volyni našli země, lesy, plodin
tam se usadilo mnoho českých rodin.

Nadřeli se češi v lesy i na polych
a teď na voliny zas je něco boli.

Zakusili bydi zakusili hoře
a teď jejich děti odjížděj za moře.

Nestraši je cesta nestraši je voda
narode mu česki je tě škoda škoda.

Odjížděj za moře vic se nenavratěj
pamatuj ať jazyk materski nestratiš.

Vezou svoje kosti do cizeho kraje
jedou hledat pokoj pozemski za moře.

(Zpívala D. Junková, Polžice, Horšovský Týn:
zapsal Scheufler-Kramařík).

³⁵ Povstaňte bratři — Čechové
Vlasti naši ku zbrani
Nasaďte ostře bodaki
mužně se chopte zbrani

Otázky položené k řešení v úvodu našeho článku (životnost ethnografických jevů, změny forem způsobu života) jsme vyřešili jen zčásti. Jsme si vědomi toho, že chybí konečné shrnutí (i když v mnohém z materiálu vyplývá), činící ze získaných ethnografických poznatků obecnější závěry. Činíme to však vědomě. Chceme si nechat v tomto směru ještě otevřenou cestu získáváním a studiem dalšího ethnografického materiálu nejen z problematiky Volyňských Čechů, ale zkoumáním i jiných otázek ethnických.

Vlast' naše vola o pomoc
Slavné pluky husince
nuž každý dopředu jde šiku
rozbyt řady něecke.

Pod praporem českého lva
utvořime velkou silu
Ta nas povede k vítězství
Pan general Svoboda.

Nebudem Hitleru sloužit
nebudem pod nohama
nebudem hlavy kloniti
pod orlima křidlama.

Rozbijem stat německí,
Hitlera tu bestiji
a na těchto rozvalinach
postavime Čechyji.

(Zpívala Junková; zapsal Scheufler-Vančík).

³⁶ Tato píseň je v mnoha zpěvnících Volyňských Čechů; jen dějiště boje je různě lokalisováno podle osobních vzpomínek vojáků: Tam pod Kijovem v sovětské zemi, U Bílé cerekve v sovětské zemi... Tato píseň nebyla složena Volyňskými Čechy; je to jeden z variantů vojenské písně zejména v době 1. světové války různě lokalisované.

³⁷ Procento Čechů, které zůstalo po r. 1945 v oblasti bývalé Volyňské gubernie (dnes území SSSR a Polska) je malé v poměru počtu těch, kteří se vrátili zpátky do vlasti. Ti, co zůstali, jsou většinou už příbuzensky spojení s místním ukrajinským a polským obyvatelstvem, což jim — i když si etnicitu ještě uchovávají — znemožnilo reemigrovat.

VÝROBA PLÁTNA A ROUŠEK V ČECHÁCH V 16. STOLETÍ

JOSEF JANÁČEK

(Diskusní příspěvek k článku Václava Husy Výrobní vztahy v českém plátenictví v 15. a v první polovině 16. století.)¹

Plátenictví bylo v 15. a 16. století důležitým odvětvím výroby v našich zemích. Objevné práce Gustava Aubina, Arno Kunzeho a Hermanna Aubina ukázaly, jak se od konce 15. století rozvinula zásluhou hornoněmeckého obchodního kapitálu výroba plátva ve středoevropské oblasti, do níž také patřily severní Čechy, ve výrobu pro světový trh. Avšak málo podstatného jsme doposud věděli o rozvoji a významu plátenické výroby v ostatních oblastech české země a na Moravě, kde výroba nebyla pod vlivem zahraničního obchodního kapitálu.² Je jistě velkou zásluhou

Václava Husy, že se pokusil prozkoumat tuto otázku ve speciální studii, která je závažným příspěvkem k poznání hospodářských dějin Čech a Moravy v 15. a 16. století. Touto prací bylo řečeno jasné slovo do řešení otázky zásadního významu a na této skutečnosti nemůže nic změnit ani okolnost, že některé z dílčích problémů mohou být předmětem dalšího zkoumání a diskuse. Domnívám-li se, že diskuse o těchto problémech je žádoucí, nemám na mysli slovní polemiku, která by ostatně ani nemohla proti důkladně fundované Husově studii obstát, nýbrž konstruktivní diskusní příspěvky, které by vedly k jasnějšímu výkladu problematiky. S tohoto hlediska jsem se také snažil zaměřit tento svůj diskusní příspěvek.

Ve své významné studii o počátcích rozvoje slezského plátenictví ukázal H. Aubin po prvé, že již před polovinou 15. století měla v některých českých městech výroba roušek exportní význam.³ Výroba roušek,

¹ Český lid, roč. 44, 1959, č. 1, str. 1—11.

² Považuji za vhodnější nazývat tuto oblast, označovanou německými badateli „östliches Mitteldeutschland“, středoevropskou než přímým překladem německého termínu.

³ H. Aubin, Die Anfänge der grossen schlesischen Leinweberei und — handlung, VSozWG 35 (1942), str. 126—127.